

ВПЛИВ РОСІЇ НА БАЛКАНАХ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В ПРОТИДІІ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РФ

Авторка:

Катерина Шимкевич, Кандидатка історичних наук, керівниця Аналітичного центру балканських досліджень

Російська Федерація з початком повномасштабної війни проти України продовжує використовувати Балканський регіон як плацдарм для поширення гібридних впливів і підтримання напруги в Косово та Боснії і Герцеговині. Різниця полягає у більш глибоких проникненнях системного характеру в країни, використовуючи пропаганду, політику м'якої сили, соціальні мережі, церкву. Росія зміцнила свої позиції в країнах, про які українські медіа пишуть вкрай мало. Це Албанія, Словенія, Хорватія, Північна Македонія, Греція. Тобто, ставка робиться не тільки на православні країни, які Кремль вважає власними традиційними сферами впливу – Болгарія, Сербія, Чорногорія, Румунія.

Зростання присутності російського чинника відчувається через медіа, культурні, наукові, академічні інституції, соціальні мережі, зокрема Телеграм, кількість користувачів яких на Балканах зростає. Вкладає Росія значні кошти у підтримку проросійських політиків, які ретранслюють наративи, вигідні Кремлю. Тому увагу потрібно в регіоні звертати не тільки на Сербію, Косово та Боснію і Герцеговину. Варто вивчати інші країни, наприклад, Чорногорію, Албанію, Словенію, Хорватію, Північну Македонію, де багато прихильників «руського міра», працюють проросійські медіа та політики, спостерігаються тенденції до прихильного ставлення до так званих ліберальних росіян. Оскільки це негативно позначається на українській візії війни, розв'язаної РФ проти України, то наслідками можуть стати перегляд окремими країнами регіону санкційної політики стосовно росіян, видача їм віз для тривалого перебування за кордоном у межах Шенгенської зони та ЄС, тиск суспільств на владу щодо надання військової допомоги Україні, реалізація двосторонніх проєктів в оборонній чи гуманітарній сферах. Також через це існує загроза більш широкого поширення наративів про «громадянську війну» в Україні, утиски російськомовного населення, необхідність регіоналізації і запровадження спеціального статусу для росіян в Україні.

В рамках даної записки також розглядається дестабілізуюча роль російського православ'я, яке є частиною політики м'якої сили Російської Федерації та важливим інструментом зміцнення зв'язків між Москвою та балканськими країнами, російською діаспорою та українцями, які знайшли тимчасовий притулок у регіоні. Саме комплексний розгляд діяльності Росії на Балканах дозволяє бачити загрози, які країна-агресор створює тут і використовує проти України та інших країн. Саме такий підхід дозволить Україні показувати балканським країнам реальну загрозу «руського міра» і його деструктивної присутності на суспільному, державному та регіональному рівнях.

Оцінка ситуації

Роками політика Росії на Балканах спиралася на Болгарію, Грецію, Сербію, Чорногорію та Республіку Сербську (Боснія і Герцеговина). Особливо в цьому переліку виділялися Болгарія та Сербія, для яких Москва є “братньою” країною через тривалі історичні, культурні та дипломатичні зв'язки. На цьому підґрунті РФ вибудовувала свою пропаганду та політику м'якої сили щодо цих країн. За схожим сценарієм працював Кремль з Грецією і Чорногорією. Для Республіки Сербської нічого створювати не прийшлося, оскільки російська дипломатія стояла за її визнанням у Дейтоні в листопаді 1995 р.¹ З того часу цей ентитет Боснії і Герцеговини разом зі своїм керівництвом та владними інституціями є вірними сателітами Кремля на Балканах, допомагаючи розхитувати регіон та виступаючи досить міцним плацдармом поширення російської дезінформації та пропаганди.

З іншими країнами регіону Росія традиційно підтримувала економічні, фінансові та політичні зв'язки. Словенія, Хорватія, Албанія, Північна Македонія, Румунія були здебільшого об'єктами економічної експансії Кремля, що підкріплювалося додатковими зусиллями у сфері культурної та публічної дипломатії. За роки такої гібридної діяльності росіянам вдалося сформувати в цих країнах позитивний імідж своєї держави, посилити співпрацю в освітній, академічній, інформаційній сферах, реалізовувати різноманітні двосторонні проєкти. Саме через це в перерахованих країнах з початком повномасштабної агресії РФ проти України продовжує існувати наративи про так званих ліберальних росіян, “великість руської культури” та “сильну Росію”.

¹ Представник РФ входив до Контактної групи, створеної для ведення переговорного процесу під час війни в Боснії і Герцеговині у 1992 - 1995 рр. Діяльність Контактної групи продовжилася під час війни в Косово. До складу входили США, Велика Британія, Росія, Італія, Німеччина та Франція. Росія послідовно відстоювала ідею ведення переговорів не тільки з Слободаном Мілошевичем, а й з боснійськими сербами. Під тиском РФ до складу сербської делегації, сформованої для поїздки в Дейтон у листопаді 1995 р., входили і представники боснійських сербів. Вони так само були присутні на перемовинах, які проводилися у 1992 - 1995 рр. між сторонами конфлікту під егідою міжнародної спільноти. Росія, як США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Євросоюз, виступила стороною, що засвідчила укладання Дейтонських мирних угод.

Русофілія на Балканах продовжує бути фундаментом поширення пропаганди та дезінформації. Основні інституції:

- культурно-освітні: Руські центри в Маріборі (Словенія)², Подгориці (Чорногорія)³ та Нікшичі (Чорногорія), Руський культурний центр при Університеті імені Бабеша-Бойаї (Фб-сторінка не ведеться з 2022 р., на сайті університету центр продовжує бути в списку закордонних культурних центрів; у медіа інформації про припинення діяльності саме цієї установи не було)⁴, Руський центр при Університеті святих Кирила і Мефодія (Скоп'є, Північна Македонія)⁵, Руський дом Russkidom Κέντρο Εκμάθησης Ρώσικης γλώσσας (Афіни, Греція)⁶ та Центр руського язика і культури Russian Word (Салоніки, Греція)⁷, можливо є ще діє Руський центр при Фракійському університеті Демокрита (Фракія, Греція), про його закриття ніде не писали; в Болгарії продовжують діяти в Софії, Варні, Пловдиві, Плевені, Стара-Загорі, Бургасі⁸. В Сербії та Республіці Сербській (Боснія і Герцеговина) такі установи також присутні.
- академічні та освітні: Adriatic School (Чорногорія), російські приватні школи в Чорногорії, Сербії, Словенії, Боснії і Герцеговині, Болгарії; університети – Факультет вільних мистецтв і наук (Будва, Чорногорія), відкритий росіянами за співпраці з чорногорськими фахівцями, отримавши у лютому цього року акредитацію на надання освітніх послуг від Агентства з контролю та забезпечення якості вищої освіти⁹; філіал Московського державного університету імені Ломоносова (Копер, Словенія). Філіал був відкритий у 2017 р., у травні цього року російські медіа повідомляли, що в Росії пропонують закрити цей університет в Словенії.
- громадські організації: досить активно включилися в суспільне життя країн регіону та почали отримувати грантове фінансування від різних європейських держав, ЄС та США.

² Ruski center v Mariboru <https://www.facebook.com/ruskicentermaribor>

³ Ruski centar v Podgorici https://www.facebook.com/ruscentarpg/?locale=sr_RS

⁴ Russian Cultural Centre https://www.ubbcluj.ro/en/structura/unitati/centre_culturale_straine

⁵ Интервју со Дарко Несторов – наставник по руски јазик на Рускиот центар при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, 9 април, 2024

<https://antropol.mk/2024/04/09/%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%98%D1%83-%D1%81%D0%BE-%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE-%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA/>

⁶ Russkidom Κέντρο Εκμάθησης Ρώσικης γλώσσας <https://russkidom.gr/>; <https://www.facebook.com/centerrusskidom/>

⁷ Russian Word <https://russianword.gr/>; <https://www.facebook.com/russianword.gr>

⁸ Руски център <https://ruskicentar.bg/about-us/contact/>

⁹ <https://www.rtvbudva.me/vijesti/u-budvi-se-otvara-fakultet-ruskih-profesora-u-egzilu/76893>; <https://liberalarts.me/mne>

- Сербська православна церква: не приховує своїх зв'язків з Російською православною церквою, виступає ретранслятором кремлівських наративів про війну РФ проти України, фокусує увагу на “братських відносинах” сербів, чорногорців із росіянами, є важливим політичним гравцем у політичному та суспільному житті Республіки Сербської (Боснія і Герцеговина), Чорногорії, Північної Македонії Албанії, Греції та Болгарії.
- гуманітарні організації: найбільш відомий російський гуманітарний центр в Ніші, який США вважають центром російської шпигунської мережі на Балканах.
- Одну з ключових ролей в поширенні і підтримці русофільських настроїв відіграють кафедри русистики (Russian Studies) у вищих навчальних закладах, викладачі історії, політології, літератури і мови. Академічні обміни між університетами продовжуються, що тільки посилює русофілію в регіоні.

Перераховані інституції сприяють виконують й іншу функцію – швидке розповсюдження антиукраїнських наративів у суспільстві. Це необхідно для того, щоб обґрунтувати “праведну” роль Росії у війні проти України. *Росіяни роблять акценти на наступних моментах:*

- Україна не має власної історії, культури, ідентичності, мови, тому що є частиною російської історії та державності.
- Православна церква України – розкольницька і неафтокефальна, вона відступає від принципів православ'я. Справжнє православ'я проповідують Росія та Сербія.
- Крим є російським, а південно-східні області України завжди входили в так звану “новоросію”.
- Влада в Україні нелегітимна, оскільки у 2014 р. президент Віктор Янукович був змушений виїхати з країни через “державний переворот”.
- Україна виступає полігоном НАТО; Альянс вже давно розмістив військові бази на українській території.
- НАТО та ЄС розробляють наземні операції в Україні, тому в балканських країнах вирішили повернути обов'язкову службу в армії.

Таким чином, російська пропаганда та дезінформація базується на історичних та емоційних наративах, в які пересічні громадяни вірять без перевірки інформації. Особливо такі наративи знаходять благодатний ґрунт у Сербії, Чорногорії, Болгарії, Республіці Сербській (БіГ). Хоча в Хорватії, Північній Македонії, Словенії, Румунії та Греції суспільства так само легко сприймають подібні меседжі Москви, оскільки їх озвучують проросійські політики та представники різноманітних організацій, досить популярні серед населення.

Канали поширення дезінформації та пропаганди

Насамперед, це вже згадувані політики проросійської орієнтації (президенти Болгарії Румен Радєв, Хорватії Зоран Міланович¹⁰, Сербії Александар Вучич, Республіки Сербської (БіГ) Мілорад Додік, лідерка румунської партії S.O.S. Діана Шошоакє¹¹, спікер чорногорського парламенту Андрія Мандич, членкиня словенської партії Resni.ca та журналістка, яка тривалий час працювала у Москві, Полона Фреліх¹²).

Вони активно співпрацюють з проросійськими медіа на Балканах, в які Кремль постійно вкладає гроші. Головними рупорами виступають Russia Today Balkan та Sputnik, які мають свої веб-версії, а Russia Today Balkan веде трансляцію і в YouTube-форматі. Ці інструменти пропаганди відкрито працюють у Сербії та Республіці Сербській, з владою якої від кінця 2023 року ведуться перемовини про запуск Russia Today Balkan у повноцінному форматі телебачення¹³.

Ще одним каналом, який у балканських країнах набуває все більшої популярності, є Телеграм. Активне користування почалося після повномасштабного вторгнення, коли до Сербії та Чорногорії переїхала значна частина російських громадян. Головним чином з Сербії з російського середовища практику встановлювати Телеграм і читати звіди новини про війну РФ проти України перейняли серби. Далі ця соцмережа стала популярною в Боснії і Герцеговині та Чорногорії. Активною нею користуються і в інших країнах, особливо в тих, де основу алфавіту складає кирилиця. Утім, росіяни пішли далі, і створюють Телеграм-канали, направлені на користувачів з країн, де поширена латиниця. Тому в соціальній мережі постійно зростає кількість груп з пропагандистськими матеріалами, написаних хорватською, словенською, албанською, грецькою мовами. Наприклад, телеграм-канал InfoDefense¹⁴ має групи на болгарській, словенській, грецькій, сербській, румунській мовах (є й інші мови, усього близько 30, серед мов – іврит, перська, японська, турецька, арабська). Канали створюються самими росіянами, аби поширювати своє бачення подій в Україні, світі, Росії. Є досить популярні Телеграм-блогери, які ведуть свої канали і поширюють антиукраїнські, анти-ЄС та анти-НАТО наративи, співчувають сербам у Сербії, Косово, Чорногорії, Боснії і Герцеговині. Про ці канали неодноразово вже писали балканські медіа та

¹⁰ Зоран Міланович у базі Миротворець <https://myrotvorets.center/criminal/milanovich-zoran/>

¹¹ Діана Шошоакє у базі Миротворець <https://myrotvorets.center/criminal/shoshoake-dyana-yovanovych/>

¹² Полона Фреліх у базі Миротворець <https://myrotvorets.center/criminal/frelikh-polonca/>

¹³ Ruska državna televizija najavila kanal na srpskom jeziku u BiH, 15 Decembar, 2023, Glas Amerike https://ba.voanews.com/a/ruska-drzavna-televizija-najavila-kanal-na-srpskom-jeziku-u-bih/7399317.html?utm_medium=social-media&utm_campaign=russia-today&utm_source=facebook&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2H5ksK6quCShtenFxmfmq0kzKj270wgggJ2p1iZ0B2Kovh7zPqgAK4gBE_aem_r4WJTRqDaZxQG8YguJIMbw

¹⁴ <https://t.me/InfoDefAll>

робилися окремі дослідження¹⁵. Найбільш розкритими серед російських ТГ-каналів є *Балканист*, *Балканская сплетница*, *Балканский шпион*.

Телеграм російські пропагандисти перетворюють на цілеспрямований інструмент виховання сербських блогерів з антиукраїнськими та антиєвропейськими поглядами. Про це 19 червня 2024 р. писав Інститут вивчення війни, вказуючи на те, що в Белграді була відкрита “Медіа школа Рибаря” (російський блогер Міхаїл Звінчук, веде канал *Rybar*), який займається відкритою пропагандою серед журналістів, піарників, керівників інформаційних інституцій, чиновників. У своєму Твіттері Звінчук в пості за 25 квітня цього року писав про відвідування і Республіки Сербської (Боснія і Герцеговина)¹⁶.

Інформаційний вплив відбувається і за допомогою газет, які в регіоні грішать передрукуванням матеріалів з неперевіраних ресурсів, джерел та сайтів. Здебільшого інформацію беруть із сербських веб-порталів чи іноземних, де так само не ставлять за мету дізнатися першоджерело походження конкретних даних чи аналітичних статей. Це призводить до швидкого поширення неправдивої і провокативної інформації по усім балканським країнам. У квітні-травні цього року в більшості балканських країн запрацювали сайти російської агенції “Правда”. Це суто новинні ресурси, які публікують матеріали з російських агентств, сайтів, ТГ-каналів, *Sputnik* і *Russia Today*. Фокусуються на внутрішньому житті кожної країни, її зовнішній політиці, НАТО, ЄС, Україні та міжнародних відносинах. Всі публікації розміщуються мовами тих країн, де працюють сайти. Дослідження “Правди” в Європі робила платформа *European Digital Media Observatory*, фахівці якої вважають, що росіяни задіяли сайти “Правди” для впливу на голоси виборців перед виборами до Європейського парламенту¹⁷.

Допомагає в цьому і телебачення, власники і редактори яких рідко проводять серйозні розслідування стосовно наданої інформації. Окрім того, ТБ-канали продовжують бути інструментами просування русофільії та російської пропаганди. У програмах Хорватії, Словенії, Північної Македонії, Боснії і Герцеговини в останні роки зустрічаються історичні серіали чи кримінальні драми російського виробництва (“*Корона російської імперії*”, “*Бригада*”). Є і програми про туризм, зняті англійською мовою, але перекладені російською мовою.

Окремим каналом масового розповсюдження російських пропагандистських наративів і гібридних впливів виступає православна церква (в Сербії – найбільша, в Чорногорії – сильні позиції Сербської православної церкви, в Греції, Північній Македонії, Болгарії, Румунії, Албанії – є власні церковні інституції, але вплив Сербської православної і

¹⁵ Šta korisnici sa Balkana čitaju na ruskim Telegram kanalima?, *European Western Balkans*, 29 February, 2024, <https://europeanwesternbalkans.rs/sta-korisnici-sa-balkana-citaju-na-ruskim-telegram-kanalima/>; Aleksadner Palikot As Telegram's Popularity Soars, Is It 'A Spy In Every Ukrainian's Pocket?', *Radio Free Europe*, 1 May 2024, <https://www.rferl.org/a/telegram-ukraine-disinformation-regulation-russia/32927872.html>

¹⁶ https://x.com/rybar_force/status/1783400095083311252

¹⁷ <https://edmo.eu/publications/russian-disinformation-network-pravda-grew-bigger-in-the-eu-even-after-its-uncovering/>

Російської православної церков відчутний, у Республіці Сербській (БіГ), Хорватії і Словенії – теж присутня РПЦ та СПЦ)¹⁸.

На більш високому рівні поширювачами кремлівських сюжетів виступають російські дипломати, або дипломати балканських країн, які працювали в Росії.

“Сербський світ”

Головними опорами просування російського впливу в регіоні залишаються Сербія, Республіка Сербська, Болгарія та Чорногорія. Останні дві країни продовжують демонструвати проукраїнську позицію та дотримуватися неї, хоча внутрішня ситуація і в Болгарії, і в Чорногорії залишається дуже напруженою через прихід до влади проросійських сил.

Сербія та Республіка Сербська (БіГ) виділяються із загального переліку балканських країн через підтримання відкритих відносин з Російською Федерацією. І якщо сербський президент Александар Вучич намагається все ж таки балансувати між Москвою і Брюсселем, то очільник Республіки Сербської Мілорад Додік не приховує своєї любові до Росії і бажання отримати від неї максимальну підтримку у всьому. Саме цим пояснюються постійні візити Додіка до Росії на різноманітні заходи. Він хоче мати тверду підтримку російського керівництва, якщо план Додіка щодо проголошення незалежності Республіки Сербської таки буде реалізований не тільки шляхом заяв голови ентитету.

Загроза щодо відокремлення Республіки Сербської від іншої частини Боснії і Герцеговини є досить високою, але наразі маловірогідною. Хоча після ухвалення резолюції по Сребрениці в Генеральній Асамблеї ООН Мілорад Додік зробив декілька гучних заяв стосовно виходу ентитету зі складу БіГ. Так, у Республіці Сербській, за заявами Додіка створена робоча група для вивчення можливостей щодо відокремлення, але про результати її роботи не повідомлялося. Для керівництва Республіки Сербської головне тримати ситуацію в БіГ напруженою до максимуму, щоб США та ЄС постійно відволікалися від Косова та України.

Більше викликає запитань політика Белграда, який приступив до давно окресленого плану побудови так званого “сербського світу”. Дефініція виникла ще у 2016 р., коли сербський історик Александар Ракович почав активно говорити про “сербський світ”. Обґрунтування він своєму терміну дав у 2020 р. Одразу за ним дефініція стала медійною – її взяли на озброєння журналісти, сербські і російські пропагандисти.

¹⁸ Єгор Браїлян. Православ'я. росія-визволителька. Кустуріца. Як діє російська пропаганда на Балканах, Детектор медіа. 18 грудня 2023 <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33770/2023-12-18-pravoslavyya-rosiya-vyzvolitelka-kusturitsa-yak-diie-rosiyska-propaganda-na-balkanakh/>

Реальним поширювачем ідей став колишній міністр внутрішніх справ Сербії Александар Вулін, який у 2020 р. в інтерв'ю неодноразово заявляв про необхідність захищати сербів Республіки Сербської, Чорногорії та Сербії з одного центру – Белграда. І на його думку саме діючий президент Вучич має сили та можливості втілювати “сербський світ” у життя. Певні відголоски того, про що Вулін говорив, можна знайти в “*Стратегії національної безпеки Республіки Сербія*”¹⁹ та “*Стратегії оборони Республіки Сербія*”²⁰, де чітко окреслені кордони сербських інтересів. Відповідно до цих документів, Белград прагне захищати сербів у Сербії, Косово та Республіці Сербській. Ці завдання чітко відповідають концепції зовнішньополітичної діяльності Сербії під назвою “військовий нейтралітет”²¹. І вона також є частиною “сербського світу”, який набув нових обрисів після проведення у Белграді на початку червня цього року Всесербського сабору (парламенту)²². Про його проведення Вучич та Додік заявляли ще весною, але перенесення голосування в Генасамблеї ООН резолюції по Сребрениці змусило керівництво Сербії та Республіки Сербської (БіГ) дещо змінити плани.

Всесербський сабор проходив за участі голови парламенту Чорногорії Андріє Мандича, член чорногорського парламенту Мілана Кнежевича, представників найбільшої партії косовських сербів “Сербський список”, депутата парламенту Північної Македонії Івана Стоїлковича, представників Сербської православної церкви. Ключове гасло заходу “Один народ, одне зібрання – Сербія і Сербська” знайшло втілення у “Декларації про захист національних і політичних прав та спільного майбутнього сербського народу”²³. У Боснії і Герцеговині, Косово, опозиційні політичні сили в Чорногорії негативно відреагували на проведення Всесербського сабору і ухвалення “Декларації..” на спільному засіданні урядів Сербії та Республіки Сербської, називаючи такі дії Белграда і Баня Луки небезпечними. Гострої реакції від ЄС чи США не було, але в експертних колах також звернули увагу на те, що “сербський світ” набуває загрозливих проявів. Своєрідним підтвердженням цього є бажання голови чорногорського парламенту Андріє Мандича провести ще одне засідання Всесербського сабору в Чорногорії. Сербські та чорногорські ЗМІ орієнтовною датою

¹⁹ Стратегија националне безбедности Републике Србије, 94/2019-13, Службени гласник РС. Број 94. 2019. 27. децембра. Правно информациони систем Владе Србије <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>

²⁰ Стратегија одбране Републике Србије: 94/2019-4, Службени гласник РС. Број 94. 2019. 27. децембра. Правно информациони систем Владе Србије <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/1>

²¹ Шимкевич К. Особливості “військового нейтралітету” Сербії у контексті регіональної системи безпеки Балкан, Міжнародні відносини та міжнародне право в постбіполярній системі міжнародних відносин: науковий збірник. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ: [Електронне видання], 2023. С. 127-133.

²² Ljudmila Cvjetković. Bez pominjanja 'razdruživanja' u BiH u Deklaraciji usvojenoj u prisustvu Vučića i Dodika u Beogradu, Radio Slobodna Evropa, 8. Juni, 2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sabor-srbija-republika-srpska/32983545.html>

²³ Šta piše u Deklaraciji usvojenoj na 'Svesrpskom saboru'? Radio Slobodna Evropa, 8. Juni, 2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/svesrpski-sabor-beograd-deklaracija-sta-pise/32984531.html>

називають 12 липня – в день святих Петра і Павла, який серби та чорногорці відзначають саме в цей день.

Саме для Чорногорії “сербський світ” наразі становить чи не найбільшу загрозу, тому що стає підґрунтям для просербських та проросійських сил змінити прозахідний курс держави знову в бік Москви. Окрім того, це потужна підтримка сербських політиків та партій, що прийшли до влади у Чорногорії на минулорічних парламентських виборах і пообіцяли зробити в країні сербську мову другою офіційною та запровадити сербське громадянство. Про такі наміри вже неодноразово заявляв сам Мандич та просербський/проросійський політик Мілан Кнежевич. Ці наративи лунали у заявах представників Сербської православної церкви, які приїздили до Чорногорії напередодні парламентських виборів та перепису населення.

Якщо Сербія з 2020 р. де-факто перебуває у стані замороженої євроінтеграції, то Чорногорія з цього стану вийшла наприкінці червня цього року і отримала нові вимоги для подальшого просування до членства в ЄС. Тепер “сербський світ”, як і проблеми з Хорватією через ухвалення контраверсійної резолюції щодо концентраційного табору часів Другої світової війни Ясеновац, можуть стати серйозними перешкодами суто державного характеру. У такий спосіб Росія руками прихильних до себе політиків гальмує, ускладнює єврошлях Чорногорії та потенційно може зробити його неможливим. Як це наразі спостерігається на прикладі Сербії.

Відсутність різких заяв Вашингтону та Брюсселя на “сербський світ” є очікуваним, оскільки Сербія, попри постійну критику своєї проросійської позиції з боку США та ЄС, продовжує ними розглядатися як важливий партнер. Без Белграда неможливо нормалізувати відносини з Косовим, яке Сербія продовжує вважати своєю південною провінцією. Вучич та його оточення прекрасно розуміють, що значного тиску на нього чи країну не буде. Все і надалі обмежуватиметься погрозами остаточно заморозити європейську інтеграцію, запровадити персональні санкції проти нього, перестати надавати гроші з європейських фондів на проведення реформ у державі. США та Євросоюз терплять і “сербський світ”, і вмилу еквілібристику Вучича через те, що Сербія через треті країни продовжує продавати зброю, боєприпаси та амуніцію Україні та Ізраїлю. Є ще наївні сподівання у Вашингтоні і Брюсселі стосовно переорієнтації Сербії на Захід і визнання Косова, якщо показувати сербам та їхньому керівництву позитивні сторони європейської інтеграції та співпраці зі США і країнами Європи. Ці сподівання давно відомі в Белграді та Москві, тому відбувається така гра, з якої ЄС і США вийти не можуть, бо тоді прийдеться робити реально радикальні кроки і тиснути на Вучича. В Москві такі хитання Сполучених Штатів і Євросоюзу завжди були вигідні, бо це створює прекрасні умови для поширення гібридних впливів, глибокого проникнення в сербське, чорногорське та боснійське суспільства і нав’язування ним

власної картини світу. Через це рівень підтримки ЄС у Сербії, Чорногорії, БіГ постійно падає, і зростає бажання співпрацювати з Москвою. У загальному підсумку це є вигідним для розхитування ситуації в цілому регіоні, де прояви російського втручання не такі помітні, але є досить потужними. Цим користуються в Кремлі і продовжують використовувати Балкани як територію для відкриття підставних компаній, отримання електроніки, комплектуючих і різноманітної продукції, відмивання грошей через сербські банки, власниками яких є росіяни.

Висновки та прогнози

Росія вдало користується повномасштабним вторгненням в Україну, щоб посилювати свої позиції в Балканському регіоні. Це стало можливим завдяки політиці м'якої сили, яку Кремль офіційно включив до своєї зовнішньої політики у 2013-2014 рр. Окрім того, Російська Федерація вдало зіграла на історично-культурних зв'язках у Болгарії, Греції, Чорногорії, Сербії, розкручуючи міфи про “давні історичні зв'язки”, “братів-слов'ян”, “вічну дружбу”, “православний світ”, “російську допомогу від Туреччини та Австро-Угорщини” тощо. Звісно, важливу роль в посиленні позицій зіграли економічні та фінансові зв'язки Росії з балканськими країнами, а також підтримка російської діаспори та підтримкою в регіоні десятиліттями русофільії. В цьому контексті варто враховувати декілька потенційних сценаріїв, які Росія може спробувати реалізувати через гібридні впливи і пропаганду.

Дестабілізація регіону через “сербський світ”

Наслідками збільшення російської присутності та впливу на Балканах стали часті ескалації на півночі Косова, практичне заморожування діалогу про нормалізацію між Белградом та Приштиною, реалізація Сербією за співпраці з Республікою Сербської (БіГ), просербськими силами в Чорногорії і Сербською православною церквою концепції “сербського світу”. Його інституційне оформлення шляхом проведення спільних засідань урядів Сербії та Республіки Сербської та запланований другий Всесербський сабор у Чорногорії, прийняття “Декларації...”, підтримка Сербською православною церквою становить вже зараз загрозу внутрішній стабільності Чорногорії та Боснії і Герцеговини. Навряд чи це може спровокувати реанімацію ідей про “Велику Албанію”, “Велику Румунію”, “Велику Болгарію” та “Велику Грецію”, але потенційні ризики існують через постійне втручання проросійських сил і намагання дестабілізувати Балкани повсюди.

Ускладнення міжетнічних відносин

Ідеї “великих” держав – це реальна проблема кожної країни у Балканському регіоні, і вони актуалізувалися в заявах проросійських політиків перед виборами до Європейського парламенту. Відкритих зіткнень на міжетнічній основі в регіоні можна

не очікувати, але варто бути готовими до активного розкручування цієї проблематики російською пропагандою через Телеграм-канали і інші соціальні мережі. В групі ризику перебувають Північна Македонія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Косово, Хорватія (після дострокових парламентських виборів тут зазвучали голоси незадоволених хорватських сербів щодо можливого закриття їхньої газети *Новости* та входження партії “Рух за Батьківщину” (Domovinski pokret) до урядової коаліції. При цьому сербська партія вперше за багато років до такої коаліції не потрапила).

Можуть спостерігатися погіршення відносин на конфесійній основі між Сербською православною церквою та Македонською православною церквою, про перегляд автокефалії якої вже СПЦ заявляла весною.

Найгірша ситуація в міжетнічному плані і надалі зберігатиметься в муніципалітетах Косова, де проживають серби, а також у Боснії і Герцеговині через сепаратизм Мілорада Додіка. Для Росії вигідно вкладатися саме в ці тригерні точки регіону і максимально підігрівати ситуацію тут, аби викликати занепокоєння у Сполучених Штатів та Європейського Союзу, які бояться відкриття т. зв. “балканського фронту”.

Поглиблення внутрішньополітичної кризи та зовнішньополітичні проблеми

Найвні кризові явища у Чорногорії та Боснії і Герцеговині можуть посилитися під значним тиском і присутністю сербського та російського чинників. Досить вірогідно, що складна внутрішня ситуація зберігатиметься у Болгарії, де проросійські політики відвойовують втрачені позиції і продовжують хитати країну, хоча уряд продовжує і надалі демонструвати проєвропейську та проукраїнську позицію. Але голова держави Румун Радєв все частіше показує та озвучує антиукраїнські наративи.

Проблеми в Північній Македонії та Албанії пов’язані з Грецією. Афіни вже погрожували минулого року перешкоджати євроінтеграції Албанії, схоже, за таким сценарієм грецька влада готова діяти стосовно Північної Македонії. Обидві країни довго чекали на відкриття переговорів про вступ з ЄС, і коли це нарешті сталося, то Тирана та Скоп’є стали зіштовхуватися з черговими викликами. Для Північної Македонії до того існувала складна ситуація з Болгарією, тепер знову додалася проблема з Грецією. Для Москви це прямий шлях посилювати пропаганду проти європейської інтеграції, аби підривати віру суспільств у необхідність приєднуватися до ЄС. Моніторинг новин вже показує, що кількість таких повідомлень зростає. Проросійські медіа в цих країнах вже роблять подібні вкиди, формуючи негативний образ ЄС.

Посилення ролі Сербської православної церкви

Це один з головних рупорів Москви на Балканах, який успішно та ефективно просуває російську пропаганду, російські цінності та російський погляд на регіон, події тут. Сербська православна церква є прихильницею “руського міра” і часто порівнює його з “сербським світом”, розповідаючи про них як про месіанські концепції. В Чорногорії СПЦ багато років є ще одним політичним гравцем, з яким владні органи мають рахуватися і узгоджувати власну позицію щодо багатьох питань. В інших країнах Сербська православна церква має такий самий потужний вплив, є одним із центрів шпигунської діяльності в Болгарії, Північній Македонії, Словенії, Хорватії, Албанії.

Російська пропаганда ставатиме більш агресивною, спираючись на русофілію

Прихильники Москви, руської культури, літератури, “язька”, “величі руської державності” сиділи тихо першу половину 2022 р., але далі швидко повернули свої втрачені позиції. Насамперед, це стало помітно по випускам новин, які транслювалися по телебаченню. Про Україну почали говорити рідше, сюжети пускали не першими і не другими, а десь у середині чи наприкінці випусків. Громадські організації, населення країн, які прихильно ставилися і продовжують так ставитися до Російської Федерації, політики та медіа, представники російської діаспори стали переповідати власні версії повномасштабної війни, причини нападу РФ на Україну, про стан російськомовних у нашій державі та про “ісконно руській Крим”. Мобілізація в Росії збільшила кількість росіян у Сербії, Чорногорії, Боснії і Герцеговині. У балканських країнах, які є членами ЄС, почали вже на початку 2023 р. голосніше лунати голоси так званих ліберальних росіян щодо відміни санкцій проти Москви. На сторону громадян країни-агресорки ставали місцеві русофіли, які виступали за покращення відносин з Росією (Словенія, Болгарія, Греція). В Чорногорії росіяни стали інституційно оформлювати діаспору, проводити різноманітні форуми, які за непідтвердженою інформацією фінансує Россотруднічество.

Продовження академічних обмінів, запрошення гостьових дослідників з Росії в різні аналітичні центри чи університети призводить до подальшого вкорінення русофільії і поширення візії РФ на перебіг війни в Україні, регіоні та ЄС.

Прикметно, що саме з другої половини 2022 р. з’явився наратив, що росіяни є жертвами режиму Путіна, вони не причетні до війни, яку він розв’язав. Через це в балканських суспільствах немає розуміння про причини російської агресії, немає повної інформації про злочини російської армії, перекручування інформації і поширення фейків.

Натиск російської пропаганди через це можна охарактеризувати як більш агресивний, неприхований і надзвичайно ефективний. І він таким залишатиметься надалі, оскільки Москві є на що і на кого спиратися в своїй діяльності в регіоні.

Не варто очікувати, що Сербія перестане бути сателітом Кремля і розірве з ним відносини, запровадивши санкції та відмовившись від співпраці у критично важливих для Белграда сферах – енергетичній, газовій, оборонній, технічній та військовій. Сербське керівництво вже давно говорить про те, що країна перетворюється на регіонального лідера на Західних Балканах і хоче виступати провідником інших країн цього субрегіону на шляху до ЄС. Для Російської Федерації подібна позиція Сербії є надзвичайно вигідною, бо в Москві прекрасно знають ставлення Косова, Боснії і Герцеговини, опозиційних сил Чорногорії до такої політики Белграда, яку розцінюють як нову спробу відродити черговий варіант Югославії та диктувати сербські умови майбутнього на Західних Балканах. Саме тому ініціатива Сербії “Відкриті Балкани” не була підтримана Косово, Боснією і Герцеговиною та Чорногорією. Хоча долучилися Албанія та Північна Македонія, але реально ініціатива залишається на папері.

Обхід санкцій за допомогою Сербії та Республіки Сербської (БіГ)

За 2022-2024 рр. Москва налагодила експорт критично потрібних для її промисловості товарів в обхід санкцій ЄС, США, Канади. Допомагають у цьому росіяни, білоруси, які мають сербські паспорти або вид на проживання в Сербії чи Республіці Сербській (БіГ). Не обходиться і без сербських підприємців та бізнесменів, які відкривають різноманітні компанії та займаються закупівлею всього, що потрібно РФ в інших країнах, аби потім переправляти товари на російську територію.

Перебування під санкціями низки сербських компаній, політиків, банків не зупиняє цей процес, тому що тіньові схеми реалізується за сприяння інших країн – Туреччини, Китаю, Казахстану, країн-членів ЄС, які продовжують вести бізнес з РФ. Але головними центрами обходу санкцій продовжують залишатися Сербія та Республіка Сербська (БіГ).

Рекомендації

- Активна інформаційна присутність України на Балканах шляхом налагодження співпраці з місцевими медіа. Мають бути конкретні журналісти, які відповідатимуть за висвітлення новин саме з України щоденно і щотижня – короткі огляди основних подій та тижневі узагальнення.
- Організація прес-турів балканських журналістів до України з метою їх ознайомлення з поточною ситуацією в нашій державі, на фронті, можливостями двосторонньої співпраці в різних сферах. Це важливо, бо на Балканах немає розуміння того, навіщо їм потрібна Україна. Аналогічно, в Україні немає розуміння, які можливості має регіон для України.

- Відкриття трьох аналітично-інформаційних інституцій для ретрансляції української візії на війну, історію, злочини РФ, необхідність здійснення міжнародного правосуддя, боротьби з русофілією. Три інституції – одна для Словенії та Хорватії, які не позиціонують себе як балканські країни, але тут “руській мір” засів дуже глибоко і активно протидіє Україні; друга – для Західних Балкан (Албанія, Північна Македонія, Сербія, Чорногорія, Косово, БіГ) – багато спільних проблем на шляху до ЄС, схожі двосторонні проблеми з сусідніми країнами та перехідною демократією; третя – Болгарія, Греція, Румунія – потрібні нашій державі для розвитку оборонної та військової промисловості, посилення регіональної співпраці на Чорному морі (Болгарія та Румунія) та в авіаційній галузі (Греція).
- Відкриття українських студій з фокусом на сучасну історію, спільні зв’язки України та окремих країн (Україна–Хорватія, Україна–Болгарія...), культурну співпрацю. Наявні кафедри україністики в деяких країнах (Болгарія, Хорватія, Сербія) займаються підготовкою філологів, що є гарною основою, але має бути розширення фокусів. Наприклад, дослідження щодо схожості української мови з хорватською, чорногорською, сербською, македонською тощо.
- Посилення економічних та політичних зв’язків через пояснення специфіки українського ринку та ринків балканських країн. На Балканах уряди мають бачити, що їм може запропонувати Україна, а що вони можуть продавати в Україну.
- Експертна допомога Україні від Хорватії, БіГ, Чорногорії, Косова у процесах розкриття воєнних злочинів, повоєнної адаптації ветеранів війн, навчанні воєнних психологів та психіатрів, проведенні розмінувальної діяльності.
- Реалізація української “м’якої сили” через культуру, історію, літературу, фільми, але без “наїздів” на русофілів. Такий підхід не є ефективним, потрібно поступово формувати попит на український інтелектуальний продукт, відштовхуючись від вже наявних результатів – впізнаваність багатьох українських авторів, співаків, груп.

© New Geopolitics Research Network

Авторка:

Катерина Шимкевич

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

New Geopolitics Research Network

E-mail: info@newgeopolitics.org

<https://www.newgeopolitics.org/>

New Geopolitics

Research Network